

ב

חוג ארכיאולוגי

בחורף תש"י התקיימו שש פגישות של החוג הארכיאולוגי, שבהן הרצו גב' רות עמירן (חקירות בטוסיחא) בכיתו של ד"ר ע. בן-דור, ביום ה' בכסלו; ד"ר ב. מייזלר (מסע שישק לארץ-ישראל) בכיתו של עו"ד ח. קרונגולד, ביום כ"ו בכסלו; ד"ר א. שליט (כיבושי ינאי במואב) בכיתו של ד"ר ח. ז. הירשברג, ביום כ"ה בטבת; פרופ' ל. א. מאיר (בית-רוחב יהודי) בכיתו של ד"ר א. בירן, ביום י"ז בשבט; פרופ' א. רייפנברג (תגליות ארכיאולוגיות לפי צילומים מן האויר) בבית המרצה, ביום א' באדר; פרופ' ג. ה. טור-טינו (מקורה של השבת) בכיתו של פרופ' מ. ד. קאסטו, ביום ח' באדר.

סיכומי ההרצאות בחוג הארכיאולוגי

ב. מייזלר: מסע שישק לארץ-ישראל

המרצה ניתח את שני המקורות המקראיים (מל"א י"ד ודה"ב י"ב), המזכירים את מסע שישק, את כתובת שישק הא', שנשתמרה על קיוו הדרומי של מקדש אמון בכרכך, וכמו כן את שבר האסטילה של שישק, שנמצאה במגדו, והגיע לכלל מסקנה, שמסע זה היה מכוון למלכות ישראל ולקצה הדרומי של מלכות יהודה (הנגב), ואילו ירושלים ניצלה מכליון לאחר ששילם רחבעם לפרעה מס כבד. בשנת 1947 עסק המחבר ביחד עם מר ב. גרדולוף מקאהיר בחקירת רשימת ערי ארץ-ישראל שכנש שישק, ואגב חקירה זו העלו קריאות חדשות בכתובת שישק בעזרת תצלומים, שהכינם מר גרדולוף. נוסח מתוקן זה איפשר למרצה לקבוע שיטה חדשה בקריאת כתובת שישק (בדרך הבוסטרופידון בארבע השורות הראשונות), ולקבוע את קו המסע מפלשת, שהיתה אז משועבדת למצרים. לגזר, ומשם בדרך אילון וגבעון לעמק סוכות ולמעברות הירדן ליד צפון-משם המשיך כנראה שישק את דרכו לתרצה (תל אל-פארעה?) ולאריך העמק (בית-שאן, שונם, מגידו), וחזר לפלשת בדרך הים לאורך השרון. לפי דעתו של המחבר הרבו אז מרכזים חשובים של מלכות ישראל, כגון ערי עמק סוכות: סוכות, פנואל ומחנים. מכאן, שכתובת שישק חשיבותה מרובה לחקר דרכי הארץ ויישוביה במאה ה' לפה"ס, היינו בחקופת הממלכה המאוחדת ובימי התפלגותה. כמו כן העלה המרצה עניינים שונים הנוגעים בנגב, ביישוביו, מצודותיו ותחנותיו, כגון בחגרים, רשת הישובים

המבוצרים ומצודות-הגבול שבקצה הדרומי של ארץ יהודה (וראה גם ספר היובל לכבוד י. נ. אפשטיין, ירושלים תש"י, ע"ע 316—319).

ל. א. מאיר: בית-רוחב יהודי

המרצה הגדיר את בית הרוחב כאולם, שבו המקום החשוב ביותר — בבתי כנסת ארון הקודש — נמצא באחד הקירות הארוכים. מקומה של דלת הכניסה איננו קובע, אף על פי שהיא נמצאת כמעט תמיד בקיר הארוך השני. על אף חסרונותיו הברורים של טיפוס זה — לעומת בתי-אורך או בתים מרכזיים — בתי-רוחב נפוצים מאוד (ואפילו הפרוטוטיפוס של הבסיליקי בכלל, הבסיליקי של מכסנטיוס, היה בית-רוחב!). הפצה זו היא תולדתן של שלוש סיבות: א. החומר, ב. צורכי הפולחן, ג. דרישות המקום. החומר: בניית בתים בצורה זו היא טבעית רק בארץ, שבה האבנים הם החומר היחידי לא רק לבניין הכתלים אלא גם לגגות. הארץ היחידה בה נבנו בתי-כנסת מהטיפוס הזה, היא החוראן (למשל בית הכנסת בנוה). בתנאים דומים בארץ-ישראל הדרומית נבנו הגגות מקורות-עץ וכוסו ברעפים (למשל באשתמוע).

צורכי הפולחן: היום דורש רק האיסלאם בנייה ברוחב מפני צורך הפולחן. מכאן גם הצורות המרובות של בתי-רוחב בארצות הבריות האיסלאמיות. הטיפוס הערבי (סמארה, אבן טולון), הטיפוס העראקי, הטפוס התורכי. דרישות המקום: אין ספק, שבמקרים בודדים גרם דוחק המקום לעזיבת הטיפוס הארוך, אך אינני יכול להסביר את שפע בתי-הכנסת מטיפוס זה בארצות רחוקות זו מזו, כסוריה, עראק, תימן, איטליה או גרמניה. מכיון שבית-המקדש היה מסודר כבית-אורך, ברור כי בית-רוחב יכול היה להתקיים, ולא כל שכן להתפשט, רק אם היה מושרש במסורת חזקה מאד. את המסורת הזאת יש לחפש בצפון עראק (באותו המחוז שבו נבנה בית-הכנסת של דורה-אורופוס), בו שמרה הכנסייה הכלדית צורות-פולחן דומות מאד לאיס-לאמיות, ובו נוצרו כמה טפוסים של בית-רוחב מוסלמי מקורי.

רות עמירן: חקירות בסוסיחא

המרצה סיכמה את השלב הראשון של החקירות בסוסיחא, שהחלו עם כיבוש המשלט מידי הסורים ביום 21.7.48, ונעשו על-ידי המרצה מטעם מחלקת העתיקות של ממשלת ישראל תוך שיתוף עם חוג החובבים מעין-גב. החקירות נושאות ברובן אופי של חקירות על-פני-השטח ותוצאותיהן

העשירות לעומת סקירתו של ג. שומאכר בשנת 1886 משקפות את התקדמות הארכיאולוגיה בשני הדורות האחרונים.

ממצא כלי החרס מעיד, שהעיר התקיימה מראשית התקופה ההלני-ניסטית עד סוף התקופה הביזאנטית.

נחקרו ונגלו הפרטים הבאים מפרצופה של העיר: חומת העיר ותקופות בנייתה; השער המערבי; הרחוב הראשי, מהלכו וריצופו מהשער המערבי עד השער המזרחי; מרכז העיר ובתיכו הנימפיאון; בריכת-מים מרכזית וצינור עשוי חוליות מבזלת; שרידי "מקדש"; שרידים של שלוש כנסיות ביזאנטיות, ובית-מרחץ ביזאנטי. כמו-כן נתגלה בית-קברות ביזאנטי קטן בסלעים אשר מתחת לשער המערבי, והוא השלמה לבית הקברות הרומאי וההיליניסטי (?) הידוע אשר בהר דרומית מסוסיתא.

א. שליט: כבושי ינאי במואב

בקדמוניות יג (897), מונה יוסף את ערי מואב שנכבשו על ידי אלכסנדר ינאי. לרשימה זו מקבילה רשימה אחרת בקדמוניות יד (818). המונה את שתים-עשרה הערים שהבטיח הורקנוס לחרתת הנבטי, אם הוא חרתת, יחזירו לשלטונו בירושלים שנלקח ממנו על ידי אריסטובולוס אחיו. בדיקה קפדנית של שתי הרשימות, המשובשות מאוד, מראה לא רק ששתיהן זהות אלא שהן מכילות שמות הנזכרים בישעיהו טו' ובירמיהו מח, חוץ משם אחד. הדבר מפתיע ביותר, שהרי כיבוש מואב בימי ינאי היה שונה מן הכיבוש המתואר בפרקי הנבואה הנזכרים. פרקי נבואה אלה מזכירים שמות ערים בצפון מואב ובדרומה שנכבשו על ידי אויב. מצב ענינים זה מתאים למאורעות של הימים ההם: אותה שעה קיצץ האויב במואב בצפון ובדרום, ואילו לב מואב לא נכבש. לא כן בימי ינאי, שנכבשה מואב כולה — ואף-על-פי-כן מביאה הרשימה רק שמות ערים של מואב הצפונית והדרומית, ממש כמו במקרא. עובדה מזוהה זו תתפרש לנו אם נשים לב לטיב המקור שממנו שאב יוסף את ידיעותיו. מקור זה, תיאור דברי הימים של מלכי בית חשמונאי, היה דומה במבנהו ובשיטת תיאורו לספר חשמונאים שלנו. מה מקור זה נוהג להביא פזמונים בתוך התיאור ההיסטורי, אף המקור המשוער של יוסף כך: כשהגיע מחבר אותו מקור לתיאור כיבושה של מואב בימי ינאי נזכר שכיבוש זה אינו אלא קיום הנבואה העתיקה על מפלת מואב. המחבר שנמנה בוודאי עם מעריצי השושלת החשמונאית

מצא בנבואה זו ראייה לכך, שהחשמונאים וביחוד ינאי אינם אנשים שישבו על כסא בית דויד אלא הם שליחי אלהים שנשלחו לקיים את דברי הנבואה שנאמרו בפי ישעיהו וירמיהו. לפיכך ציטט אותו מחבר פסוקים מסויימים מתוך ישעיהו טו' וירמיהו מח' שבהם נזכרים שמות ערים במואב. כשנתקל יוסף במקום זה של מקורו סבור היה בתמימותו, שהאופי הנבואי של הפסוקים הוא ראייה נצחת לכך, שערי מואב אלה נכבשו באמת בימי ינאי, ועמד והעתיקים וערכם ברשימה פשוטה וזו הרשימה המובאת בקדמוניות יג' יד'. לפיכך עלינו להחליט, שרשימה זו אינה מקור היסטורי אמיתי אלא העתקה ספרותית. מובן מאליו, שדבר זה אינו פוסל את העובדה ההיסטורית, שארץ מואב כולה נכבשה על ידי ינאי.

א. רייפנברג: גילוי מקומות ארכיאולוגיים על-ידי תצלומים מן האוויר התצלומים מן האוויר הביאו לידי גילוי מקום המחנה הרומאי בקרבת בית-תר, בהר גריזים מגלים הצילומים מן האוויר את המדרגות ואת הדרך שהובילו אל בית המקדש ולמזבח, המצוירים על המטבעות הרומאיות, ואף את יסודות-הבניינים שעל ראש ההר.

על-ידי תצלומים מן האוויר נתגלו עקבותיהן של חומות הערים הקבורות החולות במישור החוף ונקבעו מקומותיהן של ערי-הנמל אשדוד ויבנה, שלא היו ידועים עד כה. תצלום מן האוויר איפשר לזהות את שטח העיר התלמודית והאמפיתיאטרון אשר בקיסרי. חומת-נמל בצורת חצי גורן עגולה נגלתה בקרבת הכפר הערבי חמאמה, וייתכן שכאן היה מקומה של קרית מחונ.

ערי-הנמל, כגון אשקלון, המקום בקרבת חמאמה, אשדוד וקיסרי (להוציא את נמל יבנה) היו מוקפות חומות בצורת חצי גורן עגולה — תופעה המרמזת על רשות מרכזית לתכנון בניית ערים. מן הראוי לערוך חפירות-ניסיון במקומות אלו, כדי לקבע את תקופת בנייתן.

ג. ה. טור-סיני: מקורה של השבת

מחקר המקרא והדת בדור האחרון חיפש את מקורה של השבת בידיעות על ימים רעים (יום 19.14.7-28.21 בחודש), בלוח הדתי, שנהג באשור ובבל. שם נמצאה גם מלה, šabattu, šapattu, שאמנם אין הוראתה ליום השביעי בשבוע או בחודש וכו', אלא ליום 15 בחודש הלבנה בלבד.